

9. יום זיכרון לגר"א

ימי זיכרון הם חלק מתרבות הלוח היהודית. יש החולקים על הדרך המדויקת לזיכרון, יש החולקים על עצם הצורך... אבל הימים הללו מקובעים היטב בלוח, בין שמדובר בלוח הלאומי ובין שמדובר בלוח האישי. ולא רק תרבות הלוח המסורתית, אין להתעלם מדרכי שליפת המידע המשוכללות בהווה באמצעות היכולות שמעניק האינטרנט; כשמעלה הגולש יום מסוים בשנה, מתייחס רק לעצם היום, הוא מקבל אוטומטית רשימות של נולדים ונפטרים באותו היום. מסתבר ש'היום בשנה' ראוי לאפיון אנציקלופדי אינטרנטי, ובתוכו גם רשימת 'נפטרו'.

ועדיין, ובנקודה זו נחליף 'יום זיכרון' ביארציט, התייחסות ליום פטירתו של הגאון מווילנה, איננה מובנת מאליה. הגר"א, ולצורך העניין איננו עורכים הפרדה בין דיוקנו ההיסטורי לבין דמותו האגדית, לא 'התחבר' (כפי שנוהגים לומר היום) לפולחן השגרתו של יום הזיכרון. אבל, ההתקשרות של עם ישראל – חכמיו, מלומדיו וה'עמך' שלו – לדמות רבת-עוצמה שכזו מחייבת – כך מנתיבים כנראה החיים את היחס למוות – אמצעי, היארציט שלו.

האמת ניתנת להיאמר, כי בווילנה מכורתו, התייחסו לסמלי מותו של הגר"א, בדבקות יתר. קברו היה מוקד לביקורים לאין-ספור של בני העיר ושל אורחים מבחוץ. אני מהסס אם להשתמש במונח 'עליה לרגל', ואסתפק בעצם העובדה שאני מביע את היסוסי... גם מה שאופיין כקלויז שלו, דהיינו בית מדרשו של הגר"א בווילנה, העמיד את זיכרונו באופן המוחשי ביותר; הגר"א נזכר באמצעות מקום; ההבדל בין זיכרונו לבין תרבות הזיכרון החסידית לא היה כל כך מהותי. כל זה נכון היה בכל ימות השנה, והודגש ביתר שאת ביארציט שלו בחול המועד סוכות.

על פניו, והדברים הם בגדר פשיטא, היארציט העניק הזדמנות מצוינת להדגיש את מעמדו הלאומי, "והנה רבנו הגר"א מווילנא, היארציט שלו, זהו לא יארציט משפחתי ולא יארציט של קהלת ווילנא לחוד, אך הוא יארציט עממי (פאלקס-יארציט), אבל של כל העם כולו",² כתב אחד ממוקירי זכרו. וכמתבקש, בדברים שנכתבו "למלאות מאה ושלושים שנה לפטירתו (ג' דחווה"ס תקנ"ח – תרפ"ח)", התייחס הכותב לייחודו של הגר"א וגם למשמעות היארציט לגביו;

1. ראו מה שכתבתי: ישראל רוזנסון, **ירושלים כבר לא בליטא – מסה על מקום וזיכרון**, ירושלים תשס"ט, עמ'

300-283.

2. שמואל מנחם הלוי פיין, **אנשי שם**, סנט לואיס תרצ"ו, עמ' 10.

הוא דן במשמעות יארצייט באשר הוא יארצייט; הוא מתייחס למעמדו של הגר"א, עד כמה היה אישיות ציבורית ותורם לקהילה ולעולם; דן בהיותו מתמודד עם דעות המשכילים, מבין שהיה מתבודד ומסתגר. הכותב משתמש במה שנראה לכאורה צורת ניתוח מדעית ומתבסס על חומר מדעי, במיוחד בחלקו השני של המאמר שבו התייחס ליום הזיכרון בשנת תרצ"ג.³ אך לא כלים אלו עומדים כאן לדיון, מה שמתברר הוא שעל הגר"א צריך לדבר בצורה שונה. אם תיעשה כאן השוואה בין דרכי הזיכרון של הגר"א לדרכי הזיכרון של אדמו"ר חסידי, היא תהיה במקרה הטוב שטחית ורדודה עד אין קץ, ובכל זאת, גם לגר"א היה יארצייט, ואני כל מה שביקשתי לומר הוא שהיארצייט הוא מאדניו של הלוח היהודי.

והיארצייט בוילנה היה דומה־שונה; יש לו סימנים ברורים למדי של יארצייט:

בבית המדרש הנקרא על שמו, יושבים שם תמיד הרבה תלמידי חכמים מעוטפים כל היום בטלית ותפילין והוגים בתורה יומם ולילה לזכר נשמת הגאון ז"ל. והעיר ווילנא מספקת אותם כדי צרכם שיהיו פנויים כל היום ויהיו עוסקים בתורה ובתפילה, וביום היארצייט שלו מתמלא בית המדרש מפה לפה משלומי אמוני ישראל הבאים להתפלל ולחלק בזה כבוד לרבנו הגר"א ז"ל.⁴

אכן, יום מיוחד היה זה בוילנה השומרת על זכרו בדרך הראויה לו בכל ימות השנה.

הגישה הבסיסית של יום זיכרון, יש בה מן המטיפני, היא מטיפה להידמות, הידמות ל... בנקודת הזמן שאינה מובחנת בטבע, ובנקודת המקום שמובחנת היטב בעיר הולדתו וחייו עולה הצן, "...הנה גם היארצייט של הגר"א מווילנא בג' דחומה"ס שנת תרפ"ח הוא מנקודה זו, לעורר את החיים שילכו בדרכיו ..."⁵ ומהן דרכיו? מסתבר שהיארצייט של הגר"א נדרש לא רק ללימוד תורה טהור שהיה לכאורה מידתו הידועה, היו שראו בו הזדמנות לעורר ליישוב אקטיבי של ארץ־ישראל:

ביום היארצייט של רבינו הגר"א זצ"ל, דרש אחד משד"רינו... בעד חיזוק היישוב בארץ ישראל. אחריו עלה הבמתה גבאי הקהילה ואמר: עסק חדש יצרו גבאי הכולל בירושלים; אינם מסתפקים בבקשת נדבות בעד לחם לעניים אלא גם נדבות לבניין ירושלים, לקנות שדות וכו' וכו' להחרבת היישוב, ועוד חלומות כאלה. אם היא עת רצון מלפני ה'... להביא את הגאולה אין צורך לקנות שדות.⁶

3. שמואל מנחם הלוי פיין, **אנשי שם**, סנט לואיס תרצ"ו, עמ' 7-18.

4. שם, עמ' 7. הדברים עולים בספרות שנכתבה על הגר"א, למשל בקלויז הגר"א בוילנה: "... וביום היארצייט שלו מתמלא בית המדרש מפה לפה, משלומי אמוני ישראל, הבאים להתפלל ולחלק בזה כבוד לרבנו הגר"א" (בצלאל לנדוי, **הגאון החסיד מוילנא**, ירושלים תשכ"ז, עמ' שלח).

5. לעיל הערה 2, עמ' 7.

6. **קול התור**, פרק חמישי - התקופה הגדולה, עמ' תקלה.

גם בנקודה זו לא אנסה לשחר אחרי הגר"א ההיסטורי; גם דיוקנו בתודעה הציבורית חשוב, וזה מגויס לבניין ירושלים במשמעות הפשוטה של המושג, פשוטה וחומרית כאחד. על פרשנותה ההיסטורית המדויקת של משמעות זו, ידונו ההיסטוריונים, לענייננו החשוב הוא שהיא רציית משחק בכך תפקיד!

יום הזיכרון לגר"א נשמר לא רק בירושלים דליטא אלא בתל אביב של ארץ ישראל, שבה נבנה במחצית שנות השלושים של המאה הקודמת 'בית הכנסת הגר"א'. בית הכנסת שם לו למטרה להנציח את זכר הגר"א באמצעות לימוד תורתו וקיום מנהגיו.⁷ גם היא רציית צוין בו! ובצורה המזכירה באופן כללי את הקלויז, אך בתל אביב זכתה ההיזכרות לעיצוב מיוחד: התכנסות לאירוע 'שמחת בית השואבה' בחול המועד סוכות שנקשר ליום פטירת הגר"א. אכן, בקלויז החסיד' בוילנה הובלטו ביום הזיכרון בעיקר התפילה ולימוד התורה, שהוא מידתו הידועה של הגר"א, ובגינה נכנס לפנתיאון של גדולי ישראל. ואשר לתל אביב, דרך הזיכרון המקרבת מאוד את היא רציית לנוהג חסידי לציון יום הפטירה בשמחה, הקשורה בתנועה שהגר"א כה התנגד לה, הייתה לכאורה מנוגדת למוסכמות שהתאזרחו ב'בית כנסת הגר"א':⁸ מה שסייע להיווצרות אירוע שמחה מעין הילולא לציון יום הפטירה היה מן הסתם מועד הפטירה בחול המועד סוכות. ובהקשר זה, נוהגים היו לציון את השמחה ביום הזיכרון לגר"א בבית הרב קוק.⁹ הילולא לזכר הגר"א, עם שאיננה מנהג שמנציח נכונה את רוח תורתו, איננה אפוא בחזקת יוצא דופן גמור.

ניתן היה כמובן להציג את הנאמר בשורות האחרונות בכותרות דמוי עיתונאיות – 'הילולא לזכר הגר"א?' וכיוצא בהנה; אולם, מה שרציתי להביע בדבריי הוא בפשטות את הצורך היהודי-אנושי ביא רציית כמטעין תוכן על הזמן הסתמי. הגר"א הוא דוגמא מעניינת לכך בגין היותו לכאורה 'מעל' אמצעי הזיכרון הללו, ולא היא. ואולי, וגם כאן אוסיף בפשטות, עצם היא רציית חיוני הוא, השאלה שנותרה היא רק מהו תוכנו. פטירתו בחול המועד סוכות תרמה את תרומתה לעיצוב התוכן והצורה.

7. ראו מאמרי: ישראל רוזנסון, "בית הכנסת על שם גאון עוזנו": על בית הכנסת הגר"א בתל אביב, **תלמידי הגר"א בארץ ישראל – היסטוריה הגות, ריאליה**, ירושלים 2010, עמ' 177-210.

8. בסעיף השלישי בתקנון בית הכנסת משנת תש"ו: "ג. להתרחק לגמרי ממנהגים זרים שהם נגד רוח מן הגר"א ד"ל ותלמידיו ז"ע". ובהערה הוסיף: "כמו זמרה משתה ושמחה ביום הילולא ויום פקודה וכדומה ב". ראו במאמרי לעיל הערה 7.

9. "שמחת בית השואבה המיוחדת לבני הישיבה, היתה נערכת בסוכת הרב, באור ל"ט תשרי, יום היא רציית של הגר"א מווילנא ז"ל" (משה צבי נריה, מועדי הראי"ה, ירושלים תשמ"מ, עמ' קח-קט). ובהווה מרבים לדבר גם על הילולא ביישיבות ליטאיות: "וביישיבות רבות נוהגים לעשות 'שמחת בית השואבה' יום למחרת [המועד החסידי הנזכר שם] ב"ט בתשרי שבו חל יום פטירתו של הגר"א, הגאון רבנו אליהו מווילנא, זכותו תגן עלינו" (אברהם מלמד, ערך 7, 4.10.09 www.inn.co.il).